O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

ziddiyatlar. Introspektsiya va mulohaza yuritish, o‘z tajribalarini anglash va og‘zaki ifodalash bilan bog‘liq muammolar.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, jamiyat bilan shaxsning munosabatlari, erkinligi uning xuquqi va burchlari, insoniy qadiryatlari xaqidagi muammolar barcha tarixiy davrda xam buyuk mutaffakirlarining etiborda turgan eng muhim masalalaridan bo‘lib hisoblangan. Shaxsning ma'naviy, axloqiy va diniy sohalari muammolari - aybdorlik, axloqiy tanazzul, axloqiy ziddiyat, ma'naviy inqiroz, qadriyatlar to‘qnashuvi, fanatizm, sektalar bilan bog‘liq muammolar va boshqalar. Shaxslararo munosabatlar bilan bog‘liq psixologik muammolar (shaxslararo nizolar, raqobat, o‘zaro dushmanlik, sevgi muammolari, munosabatlarning sovishi, o‘ziga xos, shaxslararo munosabatlarning uzilishi natijasida yuzaga keladigan muammolar, masalan, yaqinlarning o‘limi, er-xotinlarning ajralishi, o‘zaro munosabatlar bilan bog‘liq muammolar. qarama-qarshi jinslar, do‘stlar, qarindoshlar, qo‘shnilar va boshqalar).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. 1-kitob. Psixologiya bg‘limi talabalari uchun g‘quv qg‘lanma. T. G‘zMU. 2003 y.

2. Otamuratov R., Muhammadiyev A. YATROGENIYA KELIB CHIQISH TARIXI VA ILK QARASHLAR //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2024. – Т. 4. – №. 2. – С. 3-9.

3. Otamuratov R., Toshbekov H. PSIXOLOGIK XIZMAT SOHASIDAGI MAUMMOLAR VA YECHIMLAR //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2024. – Т. 4. – №. 2. – С. 16-22.

4. Otamuratov R., Internet foydalanuvchilari hisiy intellekt xususiyatlari. PSIXOLOGIYANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLARI., Professor Ergash G‘oziyevich G‘oziyev xotirasiga bag‘ishlanagan xalqaro Uchinchi ilmiy amaliy konfrensiyasi. – 2024. – T:. 102-106 b.

5. Vasilyuk F. YE. Psixologiya perejivaniya. M., 1984.

6. Vvedeniye v psixologiyu/ Pod obshey red. A. V. Petrovskogo. M., 1997.

7. Vilyunas V. K. Psixologicheskiye mexanizmi motivatsii cheloveka. M., 1990.

8. Vigotskiy S.L. Sobraniye sochineniy v 6-ti tomax. M. 1984.

DEMENSIYA SINDROMI KASALLIGINI KELIB CHIQISHI

Otamuratov Rustam Uskanovich
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
Husanova Muhayyo Avazbek qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi
apus2405@jbnuu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola demensiya kelib chiqishi, tibbiyot psixologiyasiga o‘zaro aloqadorligi, davolash muolajalari hamda demensiya borasida o‘rganilgan izlanishlar tahlili va natijalari haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: Demensiya, kognitiv funksiyalar, bemor, diqqat, xotira, tafakkur, idrok, nutq, gnozis, praksis, davolash muolajalari.

Kirish. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda, turli xildagi muammolar kelib chiqmoqda. Insonlar orasida turli noma’lum kasalliklar, urushlar, ekologik muammolar oqibatida o‘lim xavfining ko‘payishi ba’zi kasalliklarning rivojlanib tezda rivojlanib ketishi. Bu esa insonlar orasida turli xildagi vahima va xavotirlarni keltirib chiqarmoqda [1]. Ushbu muammolarni barataraf etish esa klinik psixologiyaning vazifalaridan biridir. Insonlarda turli toifadagi xavotirlanish va travmalarning oqibatida demensiya kasalligi paydo bo‘lmoqda.

Demensiya – kognitiv jarayonlarning inson hayoti davomida orttirilgan buzilishi hisoblanadi. Demensiya bosh miyaning og‘ir zararlanishlari sababli rivojlanadi. Kognitiv funksiyalar deganda, diqqat, xotira, tafakkur, idrok, nutq, gnozis, praksis kabi oliy ruhiy funksiyalar tushuniladi. Demak, demensiya tafakkurning orttirilgan buzilishi, u tug‘ma bo‘lmaydi. Demensiya, odatda, 60 yoshdan so‘ng rivojlana boshlaydi va kasallanganlar soni yosh oshgan sayin ko‘payib boradi. Demensiya 60–65 yoshdagilarda 1–5 % kuzatilsa, 80 yoshga borib bu ko‘rsatkich 30 % ga yetadi [2]. Tashxis,“Demensiya” sindromini aniqlash va baholash uchun bir necha algoritmlar ishlab chiqilgan. Kognitiv funksiyalar buzilgan bemorga demensiya tashxisini qo‘yish uchun, albatta, bosh miya zararlangan va bemorning hushi saqlangan bo‘lishi kerak. Bu asosiy talablardan biridir. Demensiyada xotiraning barcha turlarini, ya’ni eshitish, ko‘rish va harakat xotiralarini buziladi. Eshituv xotirasi erta buzila boshlaydi va zo‘rayib boradi[5]. Bemor hozir va avval eshitgan gaplarni eslab qololmaydi. Bemor so‘zlayotganda uning fikri chalg‘isa (telefon jiringlab qoldi, uni eshitayotganlar luqma tashladi va h.k.), nima haqida gapirayotganini unutib qo‘yadi. Unga kimdir biror voqeani ertalab so‘zlab bersa, biroz vaqt o‘tgach, uning tafsilotlarini unutib yuboradi yoki gap nima haqida ketganligi butunlay esidan chiqadi. Bunday bemorlar bilan xotirani kuchaytiruvchi aqliy mashqlar o‘tkazish deyarli samara bermaydi. Og‘ir holatlarda hozir eshitgan gapini tezda esidan chiqaradi, to‘g‘rirog‘i, eslab qola olmaydi[4].

Bemor avvalgi hayotida bo‘lib o‘tgan voqealarni esiga tushura olmaydi. Kasallik zo‘raygan sayin bemor o‘tmishini umuman unutadi. Obrazli qilib aytganda, ularni “o‘tmishi yo‘q odamlar” deb atash mumkin. Har doim ko‘rib yuradigan tanishlarini yuziga qarab eslay olmaslik – demensiyaning dastlabki va eng ko‘p uchraydigan belgilaridan biridir [3]. Prozopagnoziya deb atalmish bu simptom bosh miyaning ensa-tepa sohasi atrofiyasida ko‘p kuzatiladi. Ushbu sohalar atrofiyasi optik-fazoviy agnoziya belgilari bilan namoyon bo‘ladi. Oddiy qilib aytganda, bemorda geografik xotira buziladi. Bunday bemor ko‘chaga chiqsa, uyini topib kela olmaydi[7]. Boradigan joyini ham topolmaydi yoki nima uchun uydan chiqqanligini unutib qo‘yadi. Agar bemorning ro‘parasida o‘tirib: “Mening o‘ng qo‘limni ko‘rsating desangiz, u sizning chap qo‘lingizni ko‘rsatadi”. Bemor raqamsiz soatda vaqtni to‘g‘ri ko‘rsata olmaydi yoki raqamli soatni to‘g‘ri chizolmaydi. Har xil vaqtlarni ko‘rsatuvchi soat millariga qarab, soat necha bo‘lganini aytib berishda juda qiynaladi. Shu bois, demensiyani aniqlashda soat bilan bog‘liq sinamalardan ko‘p foydalaniladi. Semantik xotira ham erta buziladi. Unga: yoki “Olim Hakimdan uzunroq, kimning

bo‘yi past?” deb so‘ralsa, so‘zlarning ma’nosiga uzoq vaqt tushunmay turadi. Bu gaplarni bir necha bor qaytarsa ham, bemor to‘g‘ri javob bera olmaydi. Eslatma. Demensiya tashxisini qo‘yish uchun yaqqol ifodalangan xotira va fikrlash buzilishlari kamida 6 oydan buyon kuzatilayotgan va davom etayotgan bo‘lishi kerak. Demensiyada xotira buzilishi, albatta fikrlash jarayoni buzilishi bilan kechadi[8]. Bemor fikrini bir joyga jamlab, iboralar tuza olmaydi, [5] qaysidir voqea haqida so‘zlab bermoqchi bo‘lsa, uning uddasidan chiqa olmaydi, so‘zlardan gap tuza olmaydi.

Demensiyada nutq funksiyasi uzoq vaqt saqlanib turadi. Keyinchalik nutq buzila boshlaydi va bemorda afaziyaning barcha turlarini (amnestik, sensor, motor) kuzatish mumkin. Dastlab amnestik afaziya, keyinchalik sensor va motor afaziya rivojlanadi. Albatta, nutq markazlarining o‘choqli zararlanishlari (masalan, insultdan so‘ng) sababli rivojlangan demensiya bundan istisno. Demensiyada bemorning shaxsi ham o‘zgarib boradi. Unda o‘ziga va kasallikka bo‘lgan tanqidiy munosabat buziladi. Bemor kir va iflos yuradi, tozalikka rioya qilmaydi, uyalmaydi. Demensiyaning ba’zi turlarida ruhiy faoliyatning keskin pasayishi (apatiya, depressiya, motivatsiyaning so‘nishi) kuzatilsa, boshqa holatlarda, aksincha, psixomotor qo‘zg‘alishlar (agressiya, giperdinamik holat) shakllanadi. Demensiyaning so‘nggi bosqichlarida bemor qayerda yashayotganini va o‘zini anglay olmay qoladi [6]. Bemor o‘z bolalarini ham tanimaydi: uning yoniga kirgan qizi yoki o‘g‘liga «Siz kimsiz?», deb savol beradi. Bemor ovqat yeyman deb aytmaydi, hojatga o‘zi bormaydi, siydik ushlay olmaydi. Uni qay holatda yotqizsa, shu holatda yotaveradi. Yuzdagi hissiy ifoda butunlay so‘nadi. Bunday bemor ham ruhan, ham jismonan nogiron bo‘lib qoladi. Shu yerda depressiyada uchraydigan demensiya haqida to‘xtalib o‘tsak. Depressiya bilan kasallanganlarda ham demensiyaga o‘xshash simptomlar aniqlanadi. Bu holat psevdodemensiya deb ataladi. Psevdodemensiya tashxisi qachon qo‘yiladi? Ularda kognitiv buzilishlar boshlanishidan ancha oldin depressiya belgilari kuzatiladi. Psevdodemensiyada xotira buzilishi ustunlik qiladi. Apraksiya va afaziya esa kuzatilmaydi. Bunday bemorda neyropsixologik testlar turli xil natija beradi: ba’zida test natijalari bemorda hech qanday dementsiya alomatlarini ko‘rsatmasa, ba’zida dementsiya aniqlanadi.

Xulosa: Demensiya tashxisini qo‘yishdan oldin, albatta depressiya bor-yo‘qligi inkor qilinadi. Buning uchun bemorning psixologik statusi suhbatlar va psixologik testlar (Gamilton shkalasi) yordamida tekshiriladi. Chunki depressiya demensiyaga qaraganda ko‘p uchraydi. Demensiya nafaqat bosh miya katta yarim sharlarining po‘stloq hujayralari, balki po‘stlog‘osti tuzilmalar zararlanganda ham rivojlanadi. Po‘stloq zararlanishida kuzatiladigan demensiyaga kortikal demensiya, po‘stlog‘osti tuzilmalari zararlanganda kuzatiladigan demensiyaga po‘stlog‘osti demensiyasi deb aytiladi. Davolash muolajalari kompleks tarzda olib boriladi va ba’zida psixoterapevtik, fiioterapevtik davolash ishlari malga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vasila Karimova “Salomatlik psixologiyasi”. -T .: 2005.]

2. Ibodullayev Z.R. “Tibbiyot psixologiyasi”. Darslik. -T.: 2008].

3. Ibodullayev Z .R. “O‘zbekistonda tibbiyot psixologiyasini o‘qitish kontseptsiyasi”. ”Patologiya jurnali”, 2009. №.1],

4. Olimov X.O., Olimov U.X. “Psixiatriya klinikasining muqaddimasi”. -T.: 1997.

5. Otamuratov R., Toshbekov H. PSIXOLOGIK XIZMAT SOHASIDAGI MAUMMOLAR VA YECHIMLAR //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2024. – Т. 4. – №. 2. – С. 16-22].

6. Otamuratov R., Internet foydalanuvchilari hisiy intellekt xususiyatlari. PSIXOLOGIYANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLARI., Professor Ergash G‘oziyevich G‘oziyev xotirasiga bag‘ishlanagan xalqaro Uchinchi ilmiy amaliy konfrensiyasi. – 2024. – T:. 102-106 b.

7. Отамуратов R. Уникальность концепции эмоционального интеллекта в семейных отношениях / Р. Отамуратов, С. Отамуратова, Д. Розикулова. – Информатика и инженерные технологии. – 2023. – № 1. – С. 423-8.

8. Невротические расстройства внутренних органов. Б. Д. Карвасарский], В. Ф. Простомолотов. Кишинев. “Штиинца”, 1988.

MALAKATIMIZDA INKLYUZIV TA’LIM TARAQQIYOTI

Otamuratov Rustam Uskanovich,
Husenova Mohinabonu
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
apus2405@jbnuu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola hozirgi kunda mamlakatimizda ta’limga e’tibor yuzasidan qilinayotgan sa’y-harakatlar nazatijasini amaldagi isbotini ko‘rsatib beradi. Ishimizda inklyuziv ta’lim, uning foydali va ahamiyatli jihatlari, inklyuziv ta’lim bo‘yicha yaratilgan shart-sharoitlar haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus o‘qituvchi, tyutor, maktab psixologi, masofaviy ta’lim, interaktiv xizmatlar.

Kirish. Rivojlanib kelayotgan jamiyatimiz hayotida ta’limga qaratiayotgan yoshlarimizga qaratilayotgan imkoniyatlarning soni kundan-kunga kengayib bormoqda. Mamlakatimizning har bir farzandi erkin va bepul umumiy o‘rta ta’limni olish imkoniyatiga ega bo‘lib kelmoqda. Ushbu maqsadda vatanimiz hukumati va rahbari tomonidan turli xildagi qarorlar va farmoyishlar chiqarilmoqda. Xususan, davlatimiz rahbari tomonidan 13.10.2020 yildagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-sonli qarorga muvofiq ishlab chiqilgan [1], Vazirlar Mahkamasining 12.10.2021 yildagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 638-son qarori[2] ham ushbu imkoniyatlarning amaliy isboti sanaladi.

Tengdoshlaringiz, sinfdoshlaringiz orasida imkoniyati cheklangan (nogiron) bolalar ham bor, to‘g‘rimi? Siz ular bilan do‘stlashib, birga dars tayyorlaysizmi, birga o‘ynaysizmi? Axir ular ham siz kabi jamiyatda baxtli bo‘lishga haqli, shunday emasmi? Inklyuziv ta’lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada – bir